

TILL MÄNSKLIGHETENS STÖRSTA NYTTA



LARS HEIKENSTEN

Till mänsklighetens största nytta

TIO ÅR MED NOBELPRISET

ALBERT BONNIERS FÖRLAG



Albert Bonniers Förlag
Box 3159, 103 63 Stockholm
www.albertbonniersforlag.se
info@albertbonniers.se

ISBN 978-91-0-080249-3
COPYRIGHT © Lars Heikensten, 2025
OMSLAG Jens Andersson
FÖRSTA TRYCKNINGEN
TRYCK ScandBook, EU 2025

Till Emma, Karl och Viggo



INNEHÅLL

FÖRORD 8

DEL 1 – FUNDAMENTET

ALFRED NOBEL OCH TESTAMENTET 16

VÄRLDENS MEST PRESTIGEFYLLDA PRIS 38

NOBELSTIFTELSENS ORGANISATION 52

EKONOMISKA UTMANINGAR 82

DET AVGÖRANDE PRISARBETET 103

DEL 2 – KRISERNA

MACCHIARINI, REGELVERK OCH EN DÖD

PRISTAGARE 128

KRISEN I SVENSKA AKADEMIEN 142

MÅNGA TURER MEN ETT HYFSAT SLUT 187

DEL 3 – EVENEMANGEN

ETT ÅR AV FÖRBEREDELSE 212

FESTERNAS FEST 237

DE UTÅTRIKTADE VERKSAMHETERNA 273

EVENEMANG I SVERIGE OCH UTOMLANDS 298

DEL 4 – NOBELHUSET

ETT HEM FÖR NOBELPRISET 318

INNEHÅLL OCH DEBATT 346

JURIDIK OCH EN NY START VID SLUSSEN 369

EFTERORD 389

TACK 413

PERSONREGISTER 416

FÖRORD

År 2010 hade jag arbetat fem år som svensk ledamot i EU:s Riksrevision. Det började bli dags att antingen börja jobba för att få stanna i Luxemburg eller att fundera på att göra något annat. Jag övervägde om jag kunde kombinera styrelseuppdrag med rådgivning och bistånd inom ramen för Internationella Valutafonden eller något liknande. Jag hade ju en bakgrund från den akademiska världen, departementsmiljön, en privat bank och Riksbanken.

En höstdag samma år fick jag ett oväntat telefonsamtal från en headhunter. Han frågade om jag ville bli chef för Nobelstiftelsen. Jag sa att jag skulle fundera ett dygn, men kände direkt att det var lockande. Headhuntern poängterade att det var bråttom. När jag 20 timmar senare svarade att jag var öppen för erbjudandet blev jag omgående kallad till Stockholm. Efter någon månad och ett par resor för intervjuer fram och tillbaka till Luxemburg var allt i praktiken klart i slutet av 2010.

Att jag tackade ja var inte konstigt. Det var ett viktigt och spännande arbete. Det förenade också mycket som jag arbetat med: ekonomisk verksamhet, internationella perspektiv, politik, utåtriktade aktiviteter och ledarskap. Det hade dessutom akademiska kopplingar. Inte minst var det ett värderingsstyrt arbete. Till allt detta kom Nobelprisets fantastiska ställning och alla möjligheter det innebar.

Jag har aldrig ångrat mitt beslut att tacka ja till att bli vd på Nobelstiftelsen. Det blev nästan tio roliga och meningsfulla,

men också arbetsamma, år då mycket inträffade som jag inte kunnat förutse.

Tanken på den här boken föddes när jag läste om den del i Stig Ramels memoarer *Pojken i dörren* som handlar om hans tid som chef för Nobelstiftelsen. Precis som han dokumenterat sin tid skulle jag kunna försöka göra med min. Det kändes särskilt viktigt eftersom mycket förändrats sedan dess. Han skildrar en värld som fick mig att associera till idylliska Sörgården. Trevliga, omdömesgilla, bildade och intelligenta människor med höga ideal som från en upphöjd position driver en verksamhet i mänsklighetens tjänst. Samhället – i den mån det figurerar – är stabilt och på väg i rätt riktning. Till detta bidrar Nobelpriset konkret, genom att uppmärksamma och belöna forskning och mänsklig utveckling. Konflikter och medier lyser helt med sin frånvaro.

Så upplevde inte jag mina första år som vd. Redan efter några månader, i början av 2011, blev jag varse att stiftelsens ekonomi, även om den var acceptabel, var långt ifrån så stark som jag trodde, eller som den borde vara. Det ledde fram till beslut att ändra ordningen för investeringsbeslut och att pressa kostnader. Det senare inkluderade att sänka prissumman, något som medier i omkring 40 länder uppmärksammade.

Några månader senare utsågs en Nobelpristagare som visade sig vara död. Detta fick stor uppmärksamhet och krävde ett snabbt agerande. Vi tog ett beslut som jag var och är nöjd med, nämligen att priset kunde delas ut så länge det tagits i god tro – att pristagaren levde. Men vår tolkning av stadgarna var inte den vanliga. Efter ytterligare några veckor var vi mitt inne i en hård diskussion om Sverigedemokraternas närvaro på Nobelfesten.

Så fortsatte det. Arbetet med Nobel Center kom att stå i centrum under alla mina år med stiftelsen. Planerna gick fort

att ta fram och vi fick en bra start, bättre än jag vågat hoppas på. Diskussioner som förts i decennier verkade slutligen ge resultat. Staden upplät en bra plats och vi fick gott finansiellt stöd. Men sedan körde det fast. Motståndet mot att bygga Nobel Center på Blasieholmen var för starkt. Så småningom – efter en hel del dramatik – landade vi på en ny bra plats vid Slussen. Sedan kom Macchiariniskandalen 2016, med dess kopplingar till Karolinska sjukhuset och institutet och framförallt krisen i Svenska Akademien 2017 kretsande kring Jean-Claude Arnault, som innan hans namn publicerades kom att kallas Kulturprofilen. Mediebevakningen slog nya rekord både i Sverige och utomlands.

Internationellt är fredspriset det mest kända. Även här hände det mycket. Nobelstiftelsen blev stämd för att den Europeiska unionen fått priset. Om vi blivit fällda hade styrelsens ledamöter fått betala tillbaka pengarna till stiftelsen. Även om mycket av detta skedde i det tysta reste det viktiga frågor kring Nobelsystemets styrning och tog mycket kraft. Mer debatt blev det när Fremskrittspartiets Carl I. Hagen var på väg in i fredspriskommittén. I hela världen diskuterades också valet av fredspristagare. Inte minst ifrågasattes under de här åren priset till Aung San Suu Kyi, som hade en framträdande roll i en regim som på ett upprörande sätt förföljde rohingyafolket i Myanmar.

Det känns viktigt att berätta om den här tiden av flera skäl. När det gäller Nobel Center och krisen i Svenska Akademien kan man vara säker på att andra kommer att skriva historien. Det har redan satt igång. Flera av ledamöterna i Svenska Akademien har gett sin bild av vad som hände, i böcker och tidningsintervjuer. Det gäller också personer i Nobelstiftelsens styrelse. Detsamma gäller en av de ledande i motståndet mot Blasieholmsprojektet. Kanske är det bra med fler bilder, det tror i varje fall jag.

Nobelpriset har också en sådan ställning att arbetet kring det förtjänar mer uppmärksamhet. Vi svenskar kan nog inte riktigt föreställa oss, förrän vi av någon anledning kommer nära det, vilken roll priset spelar. I undersökningar vi gjorde var det välkänt och högt aktat, sannolikt ett av världens mest kända och respekterade namn eller varumärken. När stiftelsen ordnade en konferens i Japan ville kejsaren komma och dricka te med oss. Tibets andlige ledare Dalai lama gjorde detsamma på Nobelmuseet när han kom till Stockholm. Även president Barack Obama träffade oss när han besökte Stockholm. Exemplet är otaliga och ger en bild av prisets betydelse.

Organisationen kring Nobelpriset är ganska komplicerad. Formella regler som Alfred Nobels testamente, den svenska stiftelselagen och Nobelstiftelsens stadgar styr arbetet tillsammans med traditioner av olika slag. Mycket av arbetet sker i slutna rum. När det gäller att utse pristagare tror jag att sekretess under lång tid är bra. Starka skäl talar för detta och jag har i många sammanhang försvarat det.

Men när en del menar att också övriga delar av verksamheten ska vara hemlig håller jag inte med. Ett argument som dyker upp är att hemlighetsmakeri är bra för mystiken och att mystiken är viktig. Det kan möjligen gälla vem som svarar för underhållningen på Nobelfesten eller menyn vid banketten, men inte med viktiga frågor kring ambitionerna i Nobelsfärens externa verksamhet, organisation, styrning, kostnadsutveckling och finansiering. Jag hörde samma resonemang om mystik i centralbanksvärlden så sent som vid mitten av 1990-talet. Sluta med protokoll från mötena i Riksbanken på Brunkebergs torg och ersätt dem med några rökpuffar i påvevalens anda. Ett resonemang få skulle acceptera idag.

Just för att Nobelpriset har den ställning det har behöver det granskas. Genom åren har det uppstått frågor som varit

svåra att hantera, det kommer att framgå. Jag tror att det ligger i Nobelorganisationernas eget långsiktiga intresse att en välinformerad granskning sker. Öppenhet befordrar bättre styrning och kontroll, skärper organisationen och leder på sikt till bättre resultat.

Slutligen finns det ytterligare ett skäl att skriva en bok om Nobelsystemet: det finns ett stort intresse för priset och den värld som omger det. Det handlar om allt från hur de ansvariga förvaltar kapitalet och väljer pristagare till vem som väljer maten på Nobelfesten. Om dessa frågor har en del skrivits, om än inte så mycket inifrån. Därför tycker jag att det finns skäl att glänta lite på dörrarna.

Alfred Nobels brorson Emanuel lär till stiftelsens grundare Ragnar Sohlman ha sagt att ordet testamentsexekutor i direkt översättning från ryska betyder själens ombud. Det är i den andan jag närmat mig mitt arbete på Nobelstiftelsen. Tillsammans med övriga i styrelsen har det varit mitt ansvar och mitt privilegium att förvalta arvet efter Alfred Nobel.





DEL 1 – FUNDAMENTET

ALFRED NOBEL OCH TESTAMENTET

EN FIN HATT

Enligt både *Oxford English Dictionary* och *Encyclopedia Britannica* är Nobelpriset världens mest prestigefyllda pris. Så kan man fortsätta och titta i olika källor. Enigheten verkar vara stor. Även om det inom vetenskapen finns många framstående priser så är "the Nobel" ändå måttstocken för alla andra priser. Det finns andra priser som är lika kända, som filmpriset Oscar, men de saknar Nobelprisets bredd. Inte heller åtnjuter de samma respekt och har en lika lång och framgångsrik historia.

Att det förhåller sig på det här viset blir man medveten om när man sitter i ledningen för Nobelstiftelsen. Plötsligt behandlas man med en respekt som man knappast förtjänar. Då gäller det att hålla huvudet kallt. Det är den hatt man bär – positionen – som är förklaringen, och som människor tar intryck av. Glöm aldrig det, påminde jag mig ständigt.

Att det skulle bli på det här viset överraskade mig inte. Redan ett drygt år innan jag kontaktades om arbetet som chef för stiftelsen, och var i full färd med mitt uppdrag som revisor i EU stationerad i Luxemburg, läste jag en artikel i tidningen *Fokus* som handlade om arbetet som chef för Nobelstiftelsen. Tidningen gjorde poängen att det var två personer i Sverige som kunde ringa USA:s president, som då var Barack Obama,

en var statsministern och den andra Nobelstiftelsens vd. Det visade sig ligga en del i det. Tillsammans med den dåvarande ordföranden Carl-Henrik Heldin och hans företrädare Marcus Storch och min egen företrädare och vän Michael Sohlman träffade jag Barack Obama på hans hotell när han var i Stockholm. Vi var inbjudna som representanter för Nobelpriset. Jag var också inbjuden till Ovala rummet några år senare tillsammans med det årets amerikanska pristagare. Barack Obama var vid båda tillfällena precis så påläst och trevlig som man väntade sig.

ALFRED NOBEL

Alfred Nobels historia finns beskriven i flera böcker, skrivna av bland andra Erik Bergengren och Kenne Fant. De bygger i sin tur till stor del på *Alfred Nobel och hans släkt* från 1920-talet, skriven av två då ledande personer i Nobelsfären, testaments-exekutorn och Nobelstiftelsens grundare Ragnar Sohlman och den dåvarande ordföranden, litteraturprofessorn Henrik Schück. Det är en innehållsrik bok men den är sannolikt tillrättalagd en del. Jag tyckte som ny i Nobelstiftelsen, mot den här bakgrunden, att vi borde be en historiker att skriva en väl underbyggd, men ändå tillgänglig bok om Alfred Nobel, som gärna också satte honom in i hans tidsmässiga sammanhang. En sådan bok skulle kunna fylla ett tomrum, men den skulle också vara till direkt glädje för Nobelsfären. Vi behövde en bra bok om Alfred Nobel som en del i vår vård av historien, en historia som är en viktig del av vad Nobelpriset är.

Jag kontaktade Ingrid Carlberg som skrivit en fin bok om Raoul Wallenberg. Hon visade sig redan ha tankar på att skriva en bok om Alfred Nobel och kom nu igång. Efter några år förelåg *Alfred Nobel – Den gåtfulle Alfred, hans värld och hans pris*, som i alla avseenden motsvarade mina förhoppningar. Mot